

A fűkosártól a „kukta” gyorsfőzőig

Nincs talán még egy használati tárgy, amely annyiféle formában s annyi sok példányban szolgálná mindennapi életünket, mint az edény. Érdekes lenne megszámolni egyszer, hogy egyetlen napon a reggeli kávéscsészétől az esti fogmosópohárig hány edény megy át kezünkön! Lábasfélék, tányérok, palackok, vázák és a többi, nem is szólva az iparban használt óriási tartályokról, kádakról, — alumíniumból, zománcos vasból, színesfém-ötvözetekből, cserépből, üvegből, porcelánból, vagy műanyagokból, amelyeknek számát ma már nem is lehetne pontosan meghatározni. A mai edénybolt kirakata óriási gazdagságát, változatosságát kínálja a különféle edényeknek.

De vajon így volt-e ez mindig? Vessünk egy pillantást a történelembe, azokba az időkbe, amikor az ember az első edényeket alkotta. A legkorábbi időkben az őskor emberének még nem is nagyon volt szüksége edényre. A vadászat, halászat, gyűjtögetés volt ekkor a megélhetés forrása, az ember máról-holnapra élt, a zsákmányolt élelmet nem raktározta, hanem azonnal elfogyasztotta; a gyűjtögetett növényeket forró kővön pörkölve, a vadállatok húsát nyersen vagy szabad tűznél megsütve ette. E korszakból csak egyetlen emlékét ismerjük az edénykészítésnek: egy többtízezer éves spanyolországi sziklarajz fáramászó nőt ábrázol, — aki vadméhek mézét gyűjti növénysszálakból készített kosárba. Az első edény tehát a kosár volt.

Csak az emberi fejlődés egy magasabb fokán, amikor már a kezdetleges zsákmányoló életmódot a tervszerű földművelés kezdi felváltani, az újabb kőkor kezdetén készültek az első olyan edények, melyek már a maiakra hasonlítanak. Ekkor már elengedhetetlen volt, hogy az ember a termést elraktározza a következő évig. E célra égetett agyagból való, nagy, ládaszerű hombárok szolgáltak. S ekkortól kezdte az ember táplálékát főzni, ekkor készültek tehát az első főzőedények is, ugyancsak cserépből. A Tisza vidékén mindez alig ötezer évvel ezelőtt történt.

Érdekes az első cserépedények formája és díszítése. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk őket, rájövünk, hogy külsejükben a legelső edényeket, a kosarakat utánozzák. Formájuk csúcsos, hosszúkás, amilyen az első kosaraké lehetett, díszítésük pedig nem egyéb, mint a kosár fonatmintája, a cserépedény falára rajzolva. Érdekes különben, hogy e korai időkben nemcsak a kosarak, hanem a gazdagon díszített cserépedények készítői is a kézimunka mindenkori mesterei, a nők voltak.

További ezer esztendőnek kellett elmúlnia, míg az ember megismerkedett a fémek felhasználásának módjával. Először a rezet, majd a bronzot, s legutoljára a vasat kezdte

használni különböző használati eszközeinek készítésére. A fém azonban akkoriban igen drága volt, kevés volt belőle, bizony nem nagyon jutott edényre. Még a rómaiak idejében is csak a gazdagok ismerték a fémből készült díszedényeket, de a legnagyobb mennyiségben használt konyhai edényeket ezután is elsősorban agyagból formálták, mondhatni egészen a legújabb időkig, a huszadik századik. A cserépedény készítésének módszere azonban az idők folyamán óriási nagy utat tett meg. Az őskor cserépedényei szépek voltak ugyan és gazdagon díszítettek, de nem voltak tartósak, és szabad kézzel történt kiformálásuk igen hosszadalmas munka volt. A termelékenyebb módszer, a fazekaskorong használata a magyar Alföldön csupán mintegy 2400 évvel ezelőtt, a szkíták és kelták idejében kezdett divatba jönni. A másik nagy újítás, az edényre ráégetett fényes, színes máz pedig alig 700 éve terjedt el a magyar fazekasok műhelyeiben. Üvegedényeket először az ókori Egyiptomban készítettek. Tőlük a rómaiak vették át és fejlesztették tovább e mesterséget, s vidékünkön is ők terjesztették el. Rómaikori sírokban gyakran lehet találni szép alakú üvegpalackokat, melyekben mézes bort tettek a halott mellé túlvilági útravalóul. Természetes azonban, hogy az üvegekészítés bonyolult tudománya sem tudta egycsapásra meghódítani a világot. A magyar falucskák üveglakait ezért bizony még a múlt században sem üveggel borították, hanem csak olajos papírral. Hasonlóan volt ez a porcelánnal is, melyet már a középkorban elhoztak a kereskedők távoli szülőföldjéről, Kínából. Már Mátyás király palotájának romjai közt találunk porceláncserepeket, s a szolnoki vár XVI. századi rétegében is jónéhányat. Közhasználati cikké mégis jóformán csak e században lett a porcelánedény.

A lápvilág gyűjtögető embere, a pákász kobaktökből készített edényben hordozta italát, a pásztor fából faragott csanakból ivott; a forró Szahara lakójának pohara a strucctojás héja, Rákóczi katonái óntányérból ettek. Roskadásig megrakott polcok a múzeumok raktáraiban — az edények gazdag, színes történetének sokkötetnyi könyve. E könyvben sok-sok művészetet, az emberi találékonyságnak számtalan példáját találjuk. S ilyenek lesznek e könyvnek azok a kötetei is, melyeket még csak ezután fogunk írni, a jövő műanyagkorszak edényeiről.

Megjelent a Múzeumi Levelek 5. számában, 1961-ben (Kaposvári Gyula szerk.).

A szolnoki Damjanich János Múzeum Könyvtárának engedélyével.